

RANDALL D. LAW

ISTORIA TERORISMULUI

DE LA ASIRIENI LA JIHADIȘTI

Traducere din limba engleză de Sorin Șerb

Prefață de Teodor Baconschi

CORINT
BOOKS

—2017—

Cuprins

Prefață – <i>Permanența polimorfă a terorismului</i>	5
<i>Introducere</i>	9
Capitolul 1 – <i>Teroare și tiranicid în lumea antică</i>	31
Capitolul 2 – <i>Teroare și tiranicid în Evul Mediu</i>	63
Capitolul 3 – <i>Teroare și tiranicid în Europa la începutul epocii moderne</i>	85
Capitolul 4 – <i>Zorii terorismului revoluționar</i>	100
Capitolul 5 – <i>Terorismul revoluționar în Rusia</i>	123
Capitolul 6 – <i>Epoca atentatului european</i>	159
Capitolul 7 – <i>Muncă, anarhie și teroare în America</i>	182
Capitolul 8 – <i>Supremația albilor și terorismul rasist american</i>	200
Capitolul 9 – <i>Zorii terorismului etnonaționalist</i>	229
Capitolul 10 – <i>Epoca terorismului de stat</i>	257
Capitolul 11 – <i>Decolonizarea și terorismul etnonaționalist din anii 1930 până la începutul anilor 1960</i>	283
Capitolul 12 – <i>Decolonizarea și terorismul etnonaționalist de la sfârșitul anilor 1960 până în prezent</i>	345
Capitolul 13 – <i>Epoca terorismului de stânga și internațional</i>	405
Capitolul 14 – <i>Ascensiunea terorismului jihadist</i>	447

Respe	Capitolul 15 – <i>Terorismul recent neijihadist</i>	502
	Capitolul 16 – <i>11 septembrie, Războiul împotriva terorismului și tendințele recente ale terorismului.</i>	529
	Note	567
	Abrevieri	597
	Cronologie	601
	Mulțumiri	609
	Index	613
	Cuprins	635

Introducere

Terorismul este la fel de bătrân ca și civilizația umană și la fel de tânăr ca știrile din această dimineață. Unii nu se îndoiesc de faptul că au existat de-a lungul mileniilor oameni și organizații care s-au folosit de terorism. Alții, în schimb, consideră că adevăratul terorism a apărut în ultimele decenii. Până la un punct, ambele tabere au dreptate. Armele, metodele și obiectivele teroriștilor se schimbă în permanență, dar caracteristicile de bază au rămas aceleași încă din vremurile de început. Clodius Pulcher, patricianul roman care s-a folosit de bande criminale pentru a-și intimida adversarii, sicarii cuțitari din Iudeea, care sperau să provoace un război cu romanii; în secolul al XII-lea Asasinii, care își ucideau și terorizau rivalii musulmani; savanții medievali care citau sfintele scripturi pentru a justifica asasinarea conducătorilor – toate acestea sunt exemple de terorism și toate premerg apariția termenului de „terorism” în Franța revoluționară. Din anii 1790, terorismul a fost folosit de asociațiile secrete italiene, care sperau ca astfel să pună fundația unui stat democratic, de revoluționarii ruși care voiau să impună socialismul și de anarhiștii europeni foarte dornici să doboare toate guvernele. Muncitorii americani îi intimidau pe industriași prin terorism, în vreme ce naziștii germani l-au utilizat pentru preluarea cvasilegală a puterii. Sioniștii și arabii

deopotrivă l-au folosit în încercarea de a-și înființa state în Palestina. Unele culturi sperau să declanșeze apocalipsul, iar extremiștii ecologiști au încercat să salveze natura cu ajutorul terorismului. Și, mai aproape în timp, un american a aruncat în aer o clădire federală din Oklahoma City pentru că era dezgustat de guvern. 19 arabi au îndrăgit atât de mult moartea că au lovit cu avioane de pasageri mai multe clădiri reprezentative americane, omorând 3 000 de oameni. Toate aceste personaje și evenimente sunt unice în felul lor, dar toate aparțin istoriei terorismului.

Când am început să predau un curs pe acest subiect, imediat după atentatele de la 11 septembrie 2001, nu am putut găsi nicio carte de recomandat studenților mei care să prezinte faptele în succesiunea lor cronologică, să ofere un cadru analitic general și să fie cuprinzătoare, dar succintă. Obiectivul meu era să le ofer studenților și cititorilor o carte, o adevărată *istorie* a terorismului, nu o simplă anchetă asupra stării fenomenului așa cum se prezintă el astăzi.

Dar ce este terorismul? Orice discuție pe acest subiect trebuie să pornească de la o definiție și aceasta ne plasează chiar în mijlocul unui teren minat. Au fost propuse nenumărate definiții, iar haosul depășește domeniul academic. Deși s-au înregistrat unele progrese și s-a ajuns ca viziunea asupra terorismului să capete consistență, cele mai multe agenții americane implicate în probleme de securitate – departamentele de stat, al apărării și cel al finanțelor, Biroul Federal de Instigații (FBI), Agenția Centrală de Informații (CIA), Agenția Națională de Securitate (NSA) și Departamentul Antidrog al SUA – au propriile definiții ale terorismului (din fericire, toate trebuie să o armonizeze cu definiția din jurisprudența SUA). De aceea, este posibil ca oamenii să reacționeze în mare măsură conform celebrei replici a

judecătorului Potter Stewart* care încerca să definească astfel pornografia: „Știu ce e atunci când o văd”.

Problema este că savanții, analiștii politici și profanii tind să se folosească deopotrivă de cuvântul „terorism” dându-i sensuri care tind să se anuleze reciproc. Pe de o parte, îl folosim dându-i semnificații normative, ca judecată morală împotriva violenței, care este, în mod inerent, nedreaptă. Pe de altă parte, ne imaginăm că îl folosim analitic, ca un descriptor obiectiv. Felul în care înțelegem terorismul este înrădăcinat în reacția noastră emoțională și în repulsia morală pe care o avem față de el. Dar acest tip de înțelegere subminează eforturile noastre de a defini și analiza ceea ce pretendem a fi un fenomen neutru. Ajungem astfel la o definiție care ne poate satisface aspirația rațională către obiectivitate, fără a reuși să se potrivească modului în care este folosit acest termen în realitate. De pildă, cu ce ajută clarității acestei definiții faptul că punem în evidență că israelienii și palestinienii se numesc unii pe ceilalți teroriști, cum o făceau Osama bin Laden și George Bush? Termenul este folosit astfel mai degrabă ca epitet decât ca termen analitic. Ce e de făcut, ca să nu riscăm relativismul insolent al clișeului care spune că individul considerat terorist de unii este pentru alții un eroic luptător pentru libertate?

Ar trebui să începem, probabil, cu o definiție care să se fundamenteze pe un singur criteriu. De exemplu, să presupunem că definim termenul ca violență împotriva civililor. Dar pentru aproape toate aceste înșelător de simple definiții există cel puțin două situații în care folosirea lor este problematică: una care exclude ceva ce vrem să calificăm drept terorism (ca să dăm un

* Judecător american (1915–1985) la Curtea Supremă de Justiție a SUA. Afirmația a fost făcută în 1964, când Stewart pleda împotriva interdicției difuzării filmului *Les Amants* de Louis Malle (n.tr.).

exemplu, atacul întreprins în 1983 de Hezbollah împotriva cazărmii pușcașilor marini din Beirut) și alta care ne pretinde să denumim terorism ceea ce nu vrem să calificăm astfel (bombardarea orașelor germane de către Aliați, în al Doilea Război Mondial). Dacă punem la un loc suficiente criterii pentru a da o definiție complexă, vom văduvi termenul de multe dintre sensurile pe care i le atribuim astăzi. Astfel de definiții cârpite tind, de asemenea, să fie aplicabile cu greutate în anumite perioade, locuri și circumstanțe, silindu-ne să ne restrângem interpretarea terorismului, de exemplu, la o forță subsidiară statului, chiar dacă statele-națiune s-au folosit deseori de metode teroriste.

Un alt factor care încurcă lucrurile este că oamenii, induși în eroare de sufixul cuvântului, tind să perceapă greșit sensurile fundamentale ale terorismului. Terorismul nu este o ideologie și există sub forma unei viziuni anume asupra lumii, ca sistem de gândire sau ca program politic. Din acest punct de vedere, nu este comparabil cu liberalismul, capitalismul, socialismul și cu niciunul dintre miliardele de „isme” care ne populează cărțile de istorie, deși existența terorismului a fost unul dintre fenomenele definitorii ale erei moderne. Pe de altă parte, teroriștii arată mereu altfel, fie ei comuniști, naționaliști sau fasciști (printre multe alte posibilități). Terorismul este o *strategie* care se folosește de anumite *tactici*, cu alte cuvinte, terorismul este un instrument pentru a atinge un scop anume – deși adesea unul care pune în umbră în cele din urmă prezumtivele obiective către care cei care îl folosesc par să aspire.

Am să încep cu două afirmații fundamentale, din plin demonstrate de vasta literatură dedicată subiectului. Prima este că anumite persoane sau grupări preferă să comită acte teroriste ca parte a unui proces decizional rațional și conștient, în cadrul unor contexte politice și culturale particulare. Astfel, terorismul

nu este un fel de nebunie, așa cum este deseori descris în termeni familiari – deși este mai presus de îndoială că unii teroriști prezintă simptome ale unor diverse forme de boală mintală. A doua afirmație pe care vreau s-o fac: terorismul este un act de comunicare care intenționează să influențeze comportamentul publicului. Mă vor referi mai în detaliu la aceasta în cele ce urmează.

În loc să încerc o clasificare forțată a acestui fenomen, altminteri vag, printr-o definiție doar în aparență precisă, voi explora terorismul pe trei căi diferite, punându-l în lumină din trei puncte de vedere diferite: mai întâi ca o serie de tactici; apoi ca act de violență simbolică și provocatoare și, în fine, ca pe un construct cultural.

Prima abordare a terorismului descrie, pe parcursul acestei cărți, apariția și dezvoltarea a ceea ce am putea numi „trusa de instrumente” a terorismului: o listă de obiceiuri, tactici și metode asociate în mod obișnuit cu terorismul. Voi explora, de asemenea, elemente ale definițiilor comune, cum ar fi violența împotriva civililor, diferite metode de organizare, dependența de viața conspirativă, exploatarea fricii, interacțiunea cu mass-media și așa mai departe. O astfel de abordare ne ajută să identificăm tacticile și influența dezvoltării tehnologiei, deși ar putea să nu reușească să diferențieze terorismul de alte forme de violență, cum ar fi crimele, războiul și lupta de gherilă.

A doua abordare este să explorez terorismul ca teatru al violenței, care se bazează în mod fundamental pe simbolism și provocare. Pe scurt, interpretat din acest punct de vedere, terorismul este o strategie folosită pentru a modifica comportamentul multora prin terorizarea câtorva. Teroriștii își aleg țintele nu pentru importanța lor militară, ci pentru capacitatea acestora de a declanșa o reacție extremă – adesea o reacție de frică – și pentru eficiența cu care acestea îi determină pe ceilalți să treacă la

acțiune. Mulți teroriști au mizat pe faptul că acțiunile lor îi vor determina pe inamici să adopte un comportament autodistructiv. De pildă, marxistii Tupamaros din Uruguay au încercat să se folosească de terorism la sfârșitul anilor 1960 și la începutul următorului deceniu pentru a determina statul să se demaște ca entitate fascistă, cum credeau ei că este. Alte grupări s-au folosit de terorism pentru a incita masele la revoluție, cum au făcut-o anarhiștii și narodnicii europeni și ruși către sfârșitul secolului al XIX-lea. Alții au sperat să atragă atenția internațională prin spectaculoase acte de violență – strategia Organizației pentru Eliberarea Palestinei la sfârșitul anilor 1960 și în aproape tot deceniul următor. Un obiectiv mult mai redus a fost, deseori, să mențină treaz spiritul de opoziție și să convingă inamicul că nu merită viețile, resursele și timpul irosit pentru a rămâne pe poziții. Acesta a fost planul care a legitimat terorismul organizației Irgun din Palestina sub mandat britanic a anilor 1940.

Această abordare pune în lumină rolul ideologiei, motivând și distingând terorismul de alte forme de violență. Și, de vreme ce are în mod esențial un singur criteriu – cel al violenței simbolice și provocatoare –, este flexibilă și poate fi aplicată pe secvențe de decenii și chiar secole, relevând elemente recurente ale acesteia practici. Această abordare se bazează pe presupunerea că terorismul este o strategie rațională, aleasă cu bună știință, care are, în sens larg, obiective politice. Organizațiile ai căror membri au considerat violența drept un ritual sacru, ca de pildă gruparea responsabilă de atacurile cu gaz de la metrourul din Tokyo, în 1995, par adesea să acționeze doar pe baza unor principii religioase, mereu articulate însă într-un context istoric și cultural anume, oricât de bizare le-ar părea persoanelor dinafară. Mai mult, această abordare poate pune în evidență rolurile diferite pe care le au liderii și susținătorii acestora în organizațiile

teroriste. De pildă, soldații simpli din al-Qaida cred că actele lor sunt sacre, în vreme ce șefii lor sunt mult mai calculați.

A treia abordare este cea mai abstractă, investigând cum a evoluat însuși termenul de „terorism” de-a lungul veacurilor. Din acest punct de vedere, cuvântul nu are altă semnificație decât cea care i-a fost atribuită. O asemenea abordare consideră că „terorism” este un cuvânt utilizat pentru a categorisi obiectivele și metodele altora drept ilegiteime în cadrul unei anumite matrice culturale, istorice și de percepție. Un politolog s-a folosit de această accepție pentru a afirma: „Un act violent este etichetat ca «terorist» când efectele sale psihologice sunt disproporționate față de rezultatul pur fizic”¹. Uneori, procesul este subconștient, mai degrabă rezultat al schimbării normelor legate de violența legitimă. Mult mai des, eticheta de terorist este un efort conștient al celor aflați la guvernare, al majorității populației sau al organizațiilor influente care vor să deturneze dezbaterile, să găsească țapi ispășitori și să-și diabolizeze adversarii.

Toate aceste trei abordări – terorismul ca tactică, terorismul ca strategie și terorismul considerat un construct social sau lingvistic – sunt eficiente doar când exemplul de terorism este prezentat în context. De aceea, obiectivul fundamental al acestei cărți este să-i ofere cititorului o istorie cuprinzătoare a terorismului, în care cele mai importante personaje și organizații să fie prezentate alături de semnificative detalii ale mediilor politice, culturale, religioase și economice care au dat înțeles acestor acte. Cu alte cuvinte, această carte îmbină istoria terorismului cu a societăților care i-au dat viață.

Terorismul așa cum l-am descris mai sus depinde în mod natural de capacitatea unor actori violenți să se asigure că informațiile referitoare la actele sau intențiile lor își ating publicul-țintă, uneori prin impact direct, dar cel mai probabil

și mai eficient prin zvonuri, reacții guvernamentale, ziare, televiziune, surse din domeniul spectacolului și prin nenumărate alte forme de diseminare a informației. Din acest punct de vedere, mass-media, în sens larg, oferă gura de oxigen fără de care teroriștii nu ar putea supraviețui. Cunoscutul jurnalist de televiziune Ted Koppel a făcut valuri cu remarca sa: „Fără televiziune, terorismul devine ceva asemănător mai degrabă cu ipoteticul arbore al filosofilor care cade în pădure: nu-i aude nimeni căderea și nu există nicio dovadă a existenței lui”². Astfel că în paginile cărții mele am introdus și extrem de importanta istorie a relațiilor dintre terorism și mass-media.

Merită, de asemenea, să luăm în considerare dezvoltarea domeniului „studiilor referitoare la terorism”, în mare măsură pentru că ar putea clarifica diversele ambiguități cu care ne vom confrunta încercând să dăm o definiție a terorismului. Prima problemă, după cum susținea Lisa Stampnitzky în fundamentalul ei studiu asupra apariției acestei discipline, este că prejudecățile vizibile atunci când examinăm terorismul ca pe un construct lingvistic sau social au devenit conectate în mare măsură cu însuși domeniul investigat³. Îndeobște, savanții occidentali au conturat esența domeniului încă din anii 1970, însă de regulă nu s-au referit la cele mai importante fațete ale acestuia. În Statele Unite ale Americii acest rol a fost preluat de comentatorii din grupurile de specialiști sau din administrația guvernamentală, care au înclinat să reflecte atitudinea statului și să stigmatizeze ceea ce în mod obișnuit (și mai puțin controversat) era numit „insurgență” sau „răzvrătire”. Cu alte cuvinte, domeniul studierii terorismului a fost la fel de predispus să modeleze viziunea mai largă a societății pentru a o face să vadă în terorism o strategie irațională căreia i se dedică doar agenți substatali pe cât a fost să dea o foarte necesară obiectivitate și

o perspectivă comparativă fenomenului. O asemenea evoluție ne face să înțelegem de unde vin distincțiile rigide stabilite uneori între terorism și victimele colaterale ale războiului sau luptele „legitime” de gherilă. Ne ajută, de asemenea, să ne explicăm modalitățile în care „terorismul” și diferite alte forme de violență politică se plasează în centrul unor lupte mai largi pentru legitimitate purtate între guverne și organizațiile rivale.

Altă problemă asociată cu emergența studiilor referitoare la terorism este pregătirea profesională a universitarilor care se ocupă de acest domeniu. Accept fără proteste sau dovezi afirmația că nicio disciplină de studiu nu deține monopolul asupra adevărului sau că în ultimă instanță furnizează interpretări mai valoroase asupra mecanismelor care pun lumea în mișcare. Cu toate acestea, diferite discipline au puncte forte și slabe diferite, iar dominația unei discipline asupra unui domeniu de interes produce anumite distorsiuni. Studiarea terorismului este un bun exemplu în această privință. În domeniul academic, studiul terorismului a fost dominat de sociologi. Sfârșitul Războiului Rece și evenimentele de la 11 septembrie 2001 au creat impresia că terorismul a devenit doar în ultima vreme o provocare globală de maximă urgență (o viziune care ignoră în mod evident originile istorice ale terorismului), iar studiul problemelor contemporane, în special al celor care necesită reacții guvernamentale bazate pe statistici pretinzând resurse de bani și timp, tinde să devină domeniul predilect al sociologilor. În al doilea rând, predispoziția naturală a istoricilor împotriva generalizării și teoretizării le-a limitat capacitatea sau dorința de a aborda potecile alunecoase ale istoriei terorismului. Mai mult, mulți istorici au nevoie de o grămadă de documente, de multe ori aflate în arhive îndepărtate și scrise în limbi străine, astfel că tind să se concentreze pe o perioadă de timp și pe un spațiu anume, în loc să abordeze teme globale și extinse pe mari perioade istorice,